

UDC (УДК) 343.123.61

Навроцька Віра Вячеславівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: superviranavr@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3407-7984

ВИРІШЕННЯ ПОЗОВНИХ ВИМОГ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРИ РОЗБІЖНОСТІ МІЖ «ДАВНІСНИМИ» СТРОКАМИ

Анотація. Піддано критиці позицію про необхідність ігнорування при розгляді цивільного позову строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Також стверджується, що строки давності притягнення до кримінальної відповідальності та строки позовної давності – це різні за своєю суттю строки. З огляду на це піддано критиці позицію Верховного Суду, згідно з якою під час вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні суд не вправі ухвалити рішення про відмову в його задоволенні у зв'язку із впливом позовної давності за правилами ЦК України.

Ключові поняття: кримінальне провадження, цивільний (з'єднаний) позов, строки давності.

Navrotska Vira,

PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Criminal and Legal Disciplines,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: superviranavr@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3407-7984

RESOLUTION OF CLAIMS IN CRIMINAL PROCEEDINGS AT DISPUTE AMONG «LIMITATION» TERMS

Abstract. It is stated, that within the resolution of claims in criminal proceedings, the relevant provisions of other branches of law (in particular, civil and civil procedural) should be applied in their close connection with criminal procedural and substantive norms. The position on the need to ignore the statute of limitations for criminal liability within the consideration of a civil lawsuit, has been criticized. It is also substantiated, that within the consideration of a civil lawsuit, both the statute of limitations and the statute of limitations for criminal liability should be taken into consideration.

It is proved, that in process of setting the statute of limitations and the statute of limitations for criminal liability, the legislator was guided by different goals, wanted to achieve different interests, was «bound» by various restrictions. It is argued, that the statute of limitations for criminal liability and the statute of limitations are different in their nature, they arise under different legal relationships, they differs by the grounds for their arisen. The position of the Supreme Court, under which within the consideration of a civil lawsuit in criminal proceedings the court is not entitled to make a decision to refuse to satisfy it due to the expiration of the statute of limitations under the Civil Code of Ukraine, has been criticized.

It is argued, that in order for a violated right to be protected within the consideration of a joint (civil) lawsuit, it is required, at least, that: a) since the day of the criminal offense committing and until the entry into the legal force of the sentence, the statute of limitations for criminal prosecution has not expired; b) the claim for protection of a civil right or interest may be satisfied within the limitation period (the exception is legal relations to which the statute of limitations does not apply).

Key concepts: criminal proceedings, civil (joint) lawsuit, statute of limitations, statute of limitations for criminal liability.

Вступ

Мовлячи про цивільний позов у кримінальному провадженні, майже всі дослідники цього інституту вказують на його комплексний характер, справедливо зазначаючи, що при його вирішенні необхідне одночасне врахування норм КК і КПК України. Не заперечуючи цього твердження і вважаючи його абсолютно правильним по суті, доводиться констатувати, що при розв'язанні окремих ситуацій і проблемних питань, які виникають при вирішенні позовних вимог у кримінальному судочинстві, як науковці, так і практичні працівники абсолютно безпідставно залишають поза увагою відповідні положення Цивільного та Цивільного процесуального кодексів України. Натомість такі положення повинні бути застосовані одночасно, поряд, у їх тісному зв'язку із нормами Кримінального та Кримінального процесуального кодексів.

Однією із таких ситуацій є та, за якої при вирішенні позовних вимог у кримінальному провадженні є розбіжності між строками давності притягнення до кримінальної відповідальності та строками позовної давності. Зазначимо, що ця проблема майже не досліджена, оскільки крім кількох власних публікацій щодо аналізованого питання [1, с. 50–56; 2, с. 105–112; 3, с. 125–131; 4, с. 353–360], можу послатися лише на кандидатську дисертацію Ю. В. Курдубанова [5, с. 44] і твердження, висловлене в одній із монографій І. Я. Фойницького [6, с. 75].

Я послідовно обстоювала думку (причому і під час дії КПК 1960 р., і КПК України 2012 р.) про те, що при розгляді цивільного позову в кримінальному провадженні потрібно враховувати і строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, і строки позовної давності.

Із цього приводу є й абсолютно протилежні міркування. Відмінні думки щодо першого із відстоюваних мною підходів (про врахування при розгляді цивільного позову строків давності притягнення до кримінальної відповідальності) свого часу були висловлені видатним дореволюційним вченим – корифеєм галузевої науки І. Я. Фойницьким. Про це мені на момент написання попередніх праць не було відомо і, відповідно, таке твердження я й не могла якось коментувати.

Що ж стосується другого із них (про необхідність врахування при розгляді цивільного позову строків позовної давності) – то цілком іншу позицію з цього приводу відображено у порівняно «свіжому» рішенні Верховного Суду України від 20.08.2019 р. [7]. Я, звісно, пам'ятаю положення ч. 6 ст. 13 Закону України «Про

судоустрій та статус суддів», згідно з яким висновки стосовно застосування норм права, що викладені у постановях цього органу, «враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права» [8]. Але мені також відомо і те, що суд, який розглядає кримінальне провадження у касаційному порядку, може *відступити від попереднього висновку* стосовно застосування норми права у подібних правовідносинах, викладених у раніше винесеному рішенні Верховного Суду (ст. 434¹ КПК України) [9]. Можливо, викладені мною аргументи зможуть переконати Верховний Суд і він перегляне свій підхід до цього питання.

Незважаючи на наукову вагу адептів із протилежного «табору» та їхні аргументи, моя позиція з цього приводу не похитнулася, а, навпаки, зміцніла. Тому *метою цієї статті* є доведення того, що судом при розгляді цивільного позову має бути враховано і строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, і строки позовної давності.

1. Врахування строків давності притягнення до кримінальної відповідальності при вирішенні позовних вимог у порядку кримінального судочинства

Положення, згідно з яким вирішення позовних вимог у кримінальному провадженні можливе за умови, що на момент прийняття судом рішення у провадженні (а відтак і прийняття рішення по цивільному позову) строки давності притягнення до кримінальної відповідальності ще не сплили, мені завжди видавалося аксіоматичним. Принаймні інших думок із цього приводу і в юридичній літературі, і з-поміж практиків я не зустрічала. Винятком є хіба твердження І. Я. Фойницького. Так, шановний дослідник зазначає (причому без будь-якого обґрунтування!), що «на цивільний позов не поширюється дія *кримінальної давності*» [6, с. 75]. Певно, вчений мав на увазі, що при вирішенні позовних вимог, пред'явлених у порядку кримінального судочинства, *строки давності притягнення до кримінальної відповідальності* братися до уваги не повинні. Я не настільки добре знаю дореволюційне законодавство, ще й сусідньої країни, щоб мати сміливість сперечатися з цього приводу з одним із найбільш видатних процесуалістів і стверджувати про помилковість його міркувань щодо окремих положень діючих *тоді* норм.

Однак припустімо, що таке твердження (стосовно того, що строки давності притягнення до кримінальної відповідальності повинні ігноруватися /не братися до уваги при вирішенні цивільного позову в сучасній Україні) було б висловлене зараз. У такому разі воно

буде безсумнівно хибним, таким, що не відповідатиме дійсності. Адже розгляд цивільного позову (певно, не випадково він ще йменується *з'єднаним позовом*) можливий лише одночасно із кримінальним провадженням. Сплив же строків давності притягнення до кримінальної відповідальності є підставою для закриття провадження судом у зв'язку із звільненням особи від кримінальної відповідальності – п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України. Щодо того, яке ж рішення у цьому разі має бути прийнято щодо цивільного позову, законодавець узагалі мовчить. Це питання ним абсолютно не врегульовано. Видається, що за таких умов потрібно виходити з того, що оскільки цивільний позов розглядається судом разом (одночасно) із кримінальним провадженням, то логічно, що у зазначеній ситуації (коли кримінальне провадження закрито) цивільний позов потрібно залишити без розгляду. Це ж, своєю чергою (відповідно до положень ч. 6 ст. 128 КПК України), не позбавляє особу, яка пред'явила цивільний позов у кримінальному провадженні, можливості звернутися із відповідними позовними вимогами, але вже у порядку цивільного судочинства. Принаймні саме таким шляхом іде правозастосовна практика. Для прикладу можна навести позиції, відображені в низці судових рішень [10; 11; 12].

Однак у ч. 3 ст. 129 КПК України 2012 р. передбачено, що цивільний позов може бути залишено судом без розгляду лише у двох випадках:

1) якщо на засідання суду не з'явився цивільний позивач або його представник (окрім випадків, спеціально застережених у ч. 2 ст. 326 КПК 2012 р., а саме: а) якщо від цивільного позивача надійшло клопотання про розгляд цивільного позову за його відсутності; б) якщо обвинувачений, цивільний відповідач повністю визнав пред'явлений цивільний позов);

2) якщо обвинуваченого виправдано за відсутності в йому діях складу кримінального правопорушення або у зв'язку з його непричетністю до вчинення кримінального правопорушення.

У Постанові Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, завданої злочином і стягнення безпідставно нажитого майна» (п. 7) міститься таке ж роз'яснення. Там указано, що у випадку закриття провадження із підстав, передбачених законом, цивільний позов розгляду не підлягає. У цьому разі вимоги особи, яка звернулася із цивільним позовом про відшкодування шкоди, можуть бути вирішені у порядку цивільного судочинства [13].

Слід зауважити, що у ст. 129 КПК України йдеться про вирішення цивільного позову лише: при ухваленні судом обвинувального вироку, виправдувального вироку за відсутністю в діях (п.б. – в діянні) обвинуваченого складу кримінального правопорушення чи його непричетності до вчинення кримінального правопорушення, констатації відсутності події кримінального правопорушення, а також при постановленні ухвали щодо застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Однак тут згадано далеко не всі можливі у провадженні остаточні (кінцеві) рішення. Тому виникає запитання: а яке рішення повинно бути прийняте щодо цивільного позову, якщо суд вирішить закрити кримінальне провадження з інших підстав (наприклад, у зв'язку із звільненням від кримінальної відповідальності, внаслідок смерті обвинуваченого, у зв'язку із декриміналізацією діяння тощо)? Законодавець відповіді на них не дає.

Я повністю згідна із підходом, відображеним у вищенаведених постанові Верховного Суду. Однак наявність відповідних роз'яснень вважаю недостатнім. Це питання все-таки має бути вирішене на законодавчому рівні. А тому раджу ч. 3 ст. 129 КПК України викласти у такій редакції:

«У разі закриття кримінального провадження з інших підстав, аніж зазначених у частинах другій та третій цієї статті, а також у випадках, передбачених частиною першою статті 326 цього Кодексу, суд залишає цивільний позов без розгляду».

Доки ж відповідних змін до ч. 3 ст. 129 КПК не внесено, ніхто не перешкоджає правозастосувачу за наявності такої прогалини застосувати закон за аналогією.

Отож І. Я. Фойницький стверджував про необхідність ігнорування при розгляді цивільного позову строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (чи, як він їх іменував, «строків кримінальної давності»). Як зазначено, аналіз чинного вітчизняного законодавства не дає підстав погодитися із наведеним твердженням. Оскільки за загальним правилом (! – В. Н.) суд може приймати рішення щодо цивільного позову лише в межах строку давності притягнення до кримінальної відповідальності. Проте щодо цього правила потрібно зробити одне важливе уточнення. Єдиний виняток (коли відповідне рішення щодо позовних вимог у кримінальному судочинстві може бути винесене і поза межами строку давності притягнення до кримінальної відповідальності) стосується тієї рідкісної ситуації, за якої при вирішенні питання про закриття кримінального провадження у зв'язку із спливом строків

давності притягнення до кримінальної відповідальності (з підстав, передбачених ст. 49 чи 106 КК України, та в порядку, передбаченому п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України), підозрюваний, обвинувачений реалізує належне йому право заперечувати проти закриття провадження. У такому разі досудове розслідування та судове провадження здійснюється у повному обсязі в загальному порядку (ч. 3 ст. 285 КПК України). Якщо ж надалі (в ході провадження у загальному порядку) суд все-таки винесе обвинувальний вирок, та за умови, що *при цьому строки позовної давності ще не сплили*, суд повинен розглянути цивільний позов та відповідно до положень ч. 1 ст. 129 КПК України (залежно від доведеності підстав і розміру цивільного позову) може задовольнити позовні вимоги (повністю або ж частково).

2. Врахування строків позовної давності при вирішенні позовних вимог у порядку кримінального судочинства

Якщо І. Я. Фойницький указував, що у кримінальному процесі при розгляді цивільного позову не повинні братися до уваги *строки давності притягнення до кримінальної відповідальності*, то окремі процесуалісти (побіжно, без жодної аргументації) висловлюють твердження, згідно з яким у кримінальному процесі не повинні застосовуватися уже зовсім інші строки – положення тієї глави Цивільного кодексу, якою врегульовано строки *позовної давності* [5, с. 44]. Спробую розібратися у підставності (або ж, навпаки, у безпідставності) таких висловлювань.

Уважаю, що, встановлюючи строки позовної давності та строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, законодавець керувався різними цілями, хотів досягнути різних інтересів, був «скований» різними обмеженнями.

Ця відмінність між строками позовної давності та строками давності притягнення до кримінальної відповідальності полягає у наступному:

1) у кримінальному праві відповідні «давнісні» строки детерміновані ступенем тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; натомість строки загальної позовної давності від характеру правовідносин не залежать (наприклад, не залежать від ціни позову, від матеріального становища відповідача тощо);

2) у кримінальному праві строки давності притягнення до кримінальної відповідальності можуть тривати і більше залежно від протиправної поведінки фактично винного. Адже законодавець передбачає: а) зупинення перебігу давності (ч. 2 ст. 49 КК України) – якщо

особа, яка вчинила злочин, ухилилася від досудового розслідування і суду; б) переривання перебігу давності (ч. 3 ст. 49 КК України) – якщо до закінчення строків, зазначених у чч. 1 та 2 ст. 49 КК України, особа вчинила новий злочин середньої тяжкості, тяжкий чи особливо тяжкий. Водночас щодо обрахунку строків позовної давності схожого (чи аналогічного) положення немає;

3) у кримінальному праві строк давності притягнення до кримінальної відповідальності включається в строк розгляду провадження органом досудового розслідування та судом; натомість при обрахуванні строку позовної давності, тривалість розгляду справи судом не має жодного значення (адже прийняття рішення про захист може відбутися уже й поза межами позовної давності);

4) у кримінальному процесі зловживання правом недобросовісними учасниками може спричинити вплив строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (наприклад, коли вони з метою затягування цих строків заявляють численні необґрунтовані відводи, клопотання, навмисно не з'являються за викликом до органів досудового розслідування та/чи суду тощо); натомість, при розгляді позовних вимог відповідач за позовом не може за допомогою формально-законних засобів вплинути на те, що позовні вимоги не будуть розглянуті у зв'язку із спливом строків позовної давності;

5) у кримінальному процесі передбачені законом обмеження не можуть бути застосовані до особи після спливу строку давності притягнення до кримінальної відповідальності навіть за наявності згоди обвинуваченого на застосування до нього таких обмежень (наприклад, не можливо після спливу зазначеного строку добровільно відбутися ув'язнення, сплатити штраф тощо). Водночас дія, яка має правове значення, з боку учасника цивільних правовідносин може бути вчинена і після спливу строку позовної давності (зокрема, аналіз положень ч. 1 ст. 267 ЦПК дає підстави для висновку, що особа, яка несе відповідальність за позовом, може виконати зобов'язання і після спливу строку позовної давності; причому надалі не має права вимагати повернення виконаного навіть тоді, коли на момент виконання вона не знала про сплив цього строку);

6) окрім того, є різний початок аналізованих строків: якщо строки давності притягнення до кримінальної відповідальності починають обраховуватися з моменту вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 49 КК України), то строки позовної давності – з моменту, коли особа дізналася про порушення свого права (чи

захищуваного права інших осіб) або про того, хто це право порушив (ч. 1 ст. 261 ЦК України).

Отож наведене дає підстави для висновку, що строки давності притягнення до кримінальної відповідальності та строки позовної давності – це різні за своєю суттю строки, вони виникають за різними правовідносинами, є різні підстави виникнення цих правовідносин. З огляду на те, що це різні строки, немає жодних раціональних підстав для твердження, згідно з яким при розгляді цивільного позову в кримінальному провадженні строк позовної давності має бути проігноровано.

Якщо розглянути зарубіжний досвід правової регламентації зазначеної проблеми, то нескладно помітити, що з цього приводу є різні підходи. Аналізуючи кримінальне процесуальне законодавство пострадянських країн, потрібно констатувати, що здебільшого у них це питання взагалі не взяте до уваги [14; 15; 16; 17; 18] і лише у ч. 1 ст. 168 КПК Республіки Казахстан ідеться про те, що «при розгляді цивільного позову, пред'явленого у кримінальній справі, *підстави, умови, обсяг і спосіб відшкодування шкоди визначаються згідно з нормами цивільного, трудового та іншого законодавства*» [19].

У решті ж пострадянських держав, де законодавці все-таки висловлюють своє бачення аналізованої проблеми (до прикладу, ст. 281 КПК Республіки Узбекистан [20]; ч. 4 ст. 154 КПК Республіки Вірменія [21], ч. 4 ст. 179 КПК Азербайджанської Республіки [22]), як, зрештою, і розробники Модельного КПК для держав-учасниць СНД (ч. 4 ст. 191 цього Кодексу) [23], вказано, що на цивільний позов у кримінальному судочинстві *не поширюються строки позовної давності*, встановлені у цивільному законодавстві.

Моя ж позиція стосовно аналізованого питання, як було зазначено, абсолютно інша. Я стверджую, що при розгляді у кримінальному провадженні цивільного позову потрібно враховувати одночасно (у їх співвідношенні) як строки матеріального цивільного права (строки позовної давності), так і строки матеріального кримінального права (строки давності притягнення до кримінальної відповідальності). Вирішення ж цих матеріально-правових питань (зокрема) впливає і на те, яке може бути прийняте рішення «процедурного» характеру: чи позовні вимоги будуть задоволені, чи у їх задоволенні потрібно відмовити [1, с. 50–56; 2, с. 105–112; 3, с. 125–131; 4, с. 353–360]. Окрім того, належною передумовою розгляду та вирішення відповідних позовних вимог буде ще й дотримання передбаченого законодавцем процедурного строку – кінцевого моменту

звернення із цивільним позовом (ч. 1 ст. 128 КПК України).

Отож потрібно з'ясувати, як слід діяти у разі, коли строк позовної давності є меншим за строк давності притягнення до кримінальної відповідальності (протилежну ситуацію я щойно проаналізувала).

Видається, що для того, аби при розгляді цивільного позову в кримінальному провадженні можна було захистити порушене право, потрібна щонайменше наявність двох умов:

1) з дня вчинення кримінального правопорушення і до набрання вироком законної сили не повинні минути строки давності притягнення до кримінальної відповідальності (про єдиний виняток з цього правила уже йшлося – *В. Н.*);

2) вимога про захист цивільного права чи інтересу може бути задоволена у межах строку позовної давності (водночас, звісно, потрібно пам'ятати про те, що з огляду на виняткову важливість окремих благ, законодавець передбачає, що на певні вимоги позовна давність не поширюється (ст. 268 ЦК України) – це, зокрема, стосується вимог, що впливають із порушення особистих немайнових прав, окрім випадків, передбачених законом; вимог про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю тощо).

Із метою захисту порушеного кримінальним правопорушенням (чи іншим суспільно небезпечним діянням) права, постраждалий (чи інша особа, яка відстоює його інтереси) може скористатися однією із альтернативних можливостей: а) пред'явити позовні вимоги в порядку цивільного судочинства, б) або звернутися з такими вимогами у розпочатому кримінальному провадженні.

Варто зауважити, що законодавець (ст. 256 ЦК України), мовлячи про позовну давність, говорить про строк, у межах якого можливе звернення до суду. Причому не конкретизує, до якого саме – до «цивільного» чи «кримінального». Тому таке звернення можливе в порядку як кримінального, так і цивільного судочинства. Проте кримінальне провадження суддею не розпочинається, це роблять інші суб'єкти. А тому, коли йдеться про позовну давність при розгляді цивільного позову, буквально тлумачення тут застосовувати не варто. За ситуації, що аналізується, такий строк не слід вважати пропущеним, якщо протягом 3-х років (за загальним правилом) особа, яка дізналася / повинна була дізнатися про порушення права (власного чи права осіб, інтереси яких вона може обстоювати) та звернулася до компетентних органів, пред'явивши позовні вимоги.

До прикладу, було вчинено діяння, передбачене ч. 1 ст. 187 КК України (некваліфікований грабіж), причому нападник і потерпілий раніше були знайомі (а відтак персональні дані про нападника-порушника права потерпілому були відомі). Одразу ж було розпочате кримінальне провадження, в межах якого постраждалим без зволікань було пред'явлено цивільний позов (нагадаю, що перебіг позовної давності, за загальним правилом, починається від дня, коли постраждалий дізнався /міг довідатися про порушення свого права чи про особу, яка допустила таке порушення (ч. 1 ст. 261 ЦК України)). Згідно з ст. 257 зазначеного Кодексу, в цьому випадку діє 3-річний (загальний) строк позовної давності, строк же давності притягнення до кримінальної відповідальності (відповідно до положення п. 3 ч. 1 ст. 49 КК України) становить 5 років.

Припустімо, через три з половиною роки після вчинення відповідного діяння (а момент учинення злочину в змодельованій гіпотетичній ситуації є водночас моментом, коли постраждалий дізнався і про порушення свого права, і про порушника, а відтак цей момент є також початком перебігу строку позовної давності) у розпочатому кримінальному провадженні потерпілий пред'явив позовні вимоги. Незважаючи на те, що строки позовної давності сплили, відмовляти у прийнятті позовних вимог не можна. Адже заява про захист порушеного права повинна бути прийнята до розгляду судом незалежно від впливу позовної давності (ч. 2 ст. 267 Цивільного кодексу України). Цим правилом потрібно керуватися і при прийнятті до розгляду цивільного позову. Далі ж суд, констатувавши вплив позовної давності (за аналогією із положенням п. 4 ст. 267 Цивільного кодексу), повинен відмовити у задоволенні позовних вимог.

Однак застосування аналогії є не найкращим способом урегулювання правових прогалин. Така ситуація має бути вирішена законодавчо. А тому раджу викласти ч. 2 ст. 129 КПК так: *«У разі встановлення відсутності події кримінального правопорушення, а також у разі спливу строку позовної давності, суд відмовляє у цивільному позові»*.

Слід зазначити, що підхід Верховного Суду з цього приводу зовсім інший, аніж обстоюваний мною. Зокрема, цей орган у постанові від 20 серпня 2019 р. № 652/219/17 висловив позицію, згідно з якою під час вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні суд не вправ ухвалити рішення про відмову в його задоволенні у зв'язку із спливом позовної давності за правилами ЦК України [7]. І наведена позиція, і її аргументація викликає у мене заперечення з огляду на наступне.

Відповідне рішення прийняте Верховним судом у кримінальному провадженні у зв'язку із поданням касаційної скарги прокурором на ухвалу Апеляційного суду Херсонської області від 17.07.2018 р. за обвинуваченням Особи 1 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 367 КК України та за обвинуваченням Особи 2 у вчиненні аналогічного діяння. Особа 2, працюючи на посаді директора ТОВ «Фасад», уклав із Архангельською селищною радою договір, згідно з яким був зобов'язаний здійснювати технічний нагляд за будівництвом об'єкта «Реконструкція будівлі клубу смт. Архангельське». Водночас Особа 2 неналежно проконтролював дотримання підрядником – ТОВ «Промхімбуд» (директором якого був Особа 1) – під час будівництва умов, передбачених Державними будівельними нормами та правилами, і прийняв такі обсяги робіт, яких фактично не було виконано та які не відповідали проектно-кошторисній документації. З огляду на це, загальна сума, яку сплачено за начебто виконані обсяги робіт, була істотно завищена і відповідні кошти безпідставно перераховано з рахунку Архангельської селищної ради на рахунок ТОВ «Промхімбуд».

У справі в інтересах держави (в особі позивача Архангельської селищної ради Високопільського району Херсонської області) прокурором заявлено цивільний позов про стягнення з Особи 1 та Особи 2 солідарно 478.417 грн – суми завданих ними збитків.

Суд першої інстанції у задоволенні зазначеного позову відмовив. Цю відмову суд пояснив тим, що слідчий (на підставі даних ревізії селищного бюджету й фінансово-господарської діяльності в Архангельській селищній раді) 26.04.2013 р. вніс дані до ЄДРДР про вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 367 КК України, службовими особами «Промхімбуд» та «Фасад». Тобто, на думку суду першої інстанції, прокурор саме з цього моменту (з 26.04.2013 р.) достовірно знав як про порушення права Архангельської селищної ради, так і про осіб, котрі порушили відповідні права, а також про потребу відшкодування цими особами завданих злочином матеріальних збитків на суму 478 417 грн.

З огляду на це, суд першої інстанції зробив висновок про пропуск прокурором на момент його звернення до суду (01.03.2017 р.) трирічного строку позовної давності від дня, коли позивач і прокурор могли довідатися про порушення права. Крім того, суд констатував, що у справі не було подано заяву від сторони цивільного позивача про поновлення пропущеного строку із зазначенням причин, які суд міг би визнати поважними. Відтак, як було зазначено,

у задоволенні цивільного позову прокурора в інтересах держави було відмовлено.

На зазначене рішення подано апеляційну скаргу. Однак ухвалою Апеляційного суду Херсонської області від 17.07. 2018 р. вирок місцевого суду стосовно Особи 1 та Особи 2 залишено без змін (апеляційний суд повністю погодився із рішенням місцевого суду в частині відмови прокурору в інтересах держави в особі Архангельської селищної ради у задоволенні позовних вимог до Особи 1 та Особи 2). Це рішення теж не задовольнило скаржника, а тому ним було подано касаційну скаргу.

Верховний Суд за наслідками розгляду касаційної скарги дійшов таких висновків:

1) прокурор в аналізованому випадку при пред'явленні позовних вимог все-таки пропустив 3-річний строк позовної давності (такого ж висновку дійшли суди першої та апеляційної інстанцій);

2) встановлений у ч. 1 ст. 128 КПК строк, у межах якого особа вправі звернутися з вимогою про відшкодування завданої кримінальним правопорушенням (або іншим суспільно небезпечним діянням) майнової та/або моральної шкоди під час кримінального провадження не може бути обмеженим строком позовної давності за правилами ЦК України;

3) у чч. 1 та 2 ст. 129 КПК наведено виключний перелік підстав для ухвалення рішення про відмову у задоволенні цивільного позову у кримінальному провадженні; а тому в ході вирішення позовних вимог у кримінальному провадженні суд не вправі ухвалити рішення про відмову у його задоволенні на підставі ч. 4 ст. 267 ЦК України – у зв'язку із впливом позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі.

Я погоджуюся лише із другим з наведених Верховним Судом висновків (причому тільки з його суттю, а не з аргументацією), перший і третій вважаю хибними, такими, що не ґрунтуються на законі:

1. Передусім розгляну питання про те, чи було пропущено прокурором у цьому випадку строки позовної давності. Вважаю помилковим твердження судів усіх інстанцій у аналізованому провадженні про те, що строк позовної давності в розглянутій ситуації потрібно обчислювати з дня завершення ревізії фінансово-господарської діяльності Архангельської селищної ради. Адже згідно з актом ревізії селищного бюджету та фінансово-господарської діяльності в Архангельській селищній раді від 31.05.2012 р. № 08-18/09 виявлено *тільки наявність порушень*, унаслідок яких державі завдано збитків; водночас на час виявлення порушень *кінцевої суми збитків ще не*

було встановлено. Крім того, на час завершення ревізії не було встановлено осіб, які заволоділи бюджетними коштами. Саме тому 26.04.2013 р. до ЄРДР було внесено дані за фактом незаконного заволодіння *невстановленими посадовими особами* ТОВ «Промхімбуд» бюджетними коштами.

Уважаю, що в цій ситуації *датою встановлення суми збитків* треба вважати дату завершення проведення судово-будівельної експертизи (а саме – 30.01.2015 р.), однак *датою, від якої має обраховуватися спливу строку позовної давності, є дата встановлення конкретних осіб*, які завдали таких збитків (в аналізованій ситуації – це є *момент оголошення* таким особам *про підозру*, а саме – 02.02. 2017 р.). У будь-якому разі ні в першому, ні в другому випадку це не порушує трирічного строку позовної давності (із урахуванням того, що прокурор пред'явив позов 01.03.2017 р.).

Висновок про те, що датою, з якої має обраховуватися спливу строку позовної давності, є все-таки дата виявлення конкретних заподіювачів шкоди, роблю на підставі аналізу положення ч. 1 ст. 261 ЦК України. Там йдеться про те, що «перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або *про особу, яка його порушила*» [24]. Як абсолютно слушно зазначено з цього приводу в одному із науково-практичних коментарів до ЦК України, «нерідко день, коли особа дізналася про порушення свого права [або захищаного інтересу – *В. Н.*] не збігається з днем, коли вона дізналася або могла дізнатися про особу, яка його порушила. У таких випадках другий день [коли якраз стає відомо про особу порушника – *В. Н.*] завжди віддалений у часі від першого. Тому застосуванню підлягає друге правило. У тих випадках, коли ці дні збігаються, застосовуються обидва правила» [25, с. 220]. З цим солідаризуються й інші дослідники [26, с. 563].

Отже, строк позовної давності обраховується з моменту, коли постраждалому, його законному представнику чи *прокурору* (тобто особам, які вправі пред'являти цивільний позов) відома особа порушника. У цьому випадку підтвердженням того факту, що особа порушника відома прокурору, є дата винесення повідомлення про підозру Особі 1 та Особі 2. З огляду на вищезазначене та із урахуванням того, що прокурором позов було заявлено 01.03. 2017 р., слід констатувати, що в аналізованій ситуації *строк позовної давності не було порушено*.

2. Як аргумент на користь позиції про те, що при розгляді цивільного позову в кримінальному провадженні строки позовної дав-

ності не враховуються (і з якою я категорично не погоджуюся!) Верховний Суд указує на те, що у ч. 1 ст. 128 КПК встановлено кінцеву межу строку звернення із цивільним позовом про відшкодування завданої кримінальним правопорушенням (або іншим суспільно небезпечним діянням) шкоди «до початку судового розгляду». Водночас, як зазначає Верховний Суд, КПК жодним чином не пов'язує такі межі зі спливом позовної давності за правилами ЦК.

Тут Верховний Суд повністю правий у тому, що кінцевий момент звернення із цивільним позовом справді не пов'язаний із спливом строків позовної давності. Дійсно, строк, про який ідеться у ч. 1 ст. 128 КПК України, не пов'язаний і жодним чином не обмежує (зрештою, й не повинен обмежувати!) строки позовної давності. Але я абсолютно не розумію: як це може підтверджувати тезу, згідно з якою строки позовної давності у кримінальному процесі повинні бути проігноровані?! Вочевидь, Верховний Суд «плутає» різні за своїм характером і призначенням строки – матеріальні (строки позовної давності) та процесуальні (передбачені, зокрема, у ч. 1 ст. 128 КПК).

Сплив позовної давності не є (і не може бути!) процесуальною перешкодою для звернення до суду по захист порушеного права чи інтересу. Так, згідно з ч. 2 ст. 267 ЦК України, заява про захист цивільного права або інтересу п.б. прийнята до розгляду судом *незалежно від спливу позовної давності* (!- В. Н.).

«Таке нормативне встановлення строку, до якого можливе пред'явлення цивільного позову під час кримінального провадження, – продовжує Верховний Суд, намагаючись обґрунтувати позицію про те, що у кримінальному провадженні на строки позовної давності взагалі не слід зважати, – обумовлено насамперед тим, що у кримінальному провадженні дотримання правил про позовну давність об'єктивно не залежить виключно від волевиявлення особи, якій шкода заподіяна... (наприклад, органом досудового розслідування не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і це не дозволяє виконати вимоги ч. 4 ст. 128 КПК щодо форми та змісту позовної заяви, чи саме кримінальне провадження ... було розпочате через значний проміжок часу після вчинення (курсив мій – В. Н.) кримінального правопорушення...»).

Із цього приводу хотіла б вкотре нагадати, що строки позовної давності обраховуються не з моменту вчинення протиправного діяння, а з моменту, коли особа порушника стає відомою постраждалому, його законному представнику чи прокурору, котрий у передбачених законом випадках (ч. 3 ст. 128 КПК) вправі відстою-

вати інтереси фізичних осіб. Звісно, якщо орган досудового розслідування не встановив того, хто вчинив кримінальне правопорушення (чи інше суспільно небезпечне діяння), то й подання позовних вимог (де має бути чітко вказано, хто має нести відповідальність за позовом) виключене. Але ж у такому разі й строки позовної давності не починають спливати! За умов, коли особа правопорушника не відома працівникам органів досудового розслідування (а вони мають чи принаймні повинні мати) достатні технічні, фінансові, часові, інтелектуальні й інші можливості для розслідування відповідних діянь, зрештою – це їх прямий обов'язок), то й потерпілий теж може стверджувати (і має на це повне моральне право!), що і йому така інформація не була відома.

При пред'явленні цивільного позову в кримінальному провадженні головне не пропустити строк, передбачений ч. 1 ст. 128 КПК України, та, звісно ж, «вкластися» у строки позовної давності. Водночас звернення із позовною заявою можливе навіть в останній день строку позовної давності. Тому прийняття рішення про захист може відбутися за межами позовної давності. Позовна давність є часовою межею вчинення особою позову (тобто звернення з вимогою про прийняття рішення про захист), а не самого захисту порушеного права чи інтересу [25, с. 215]. А тому особу, яка дотрималася вказаних строків, не повинна хвилювати подальша тривалість досудового розслідування та судового розгляду. Принаймні на вирішення судом позовних вимог це уже ніяк не впливає.

3. Ну й нарешті стосовно останнього твердження Верховного Суду, з яким мені складно погодитися: ухвалення рішення про відмову у задоволенні цивільного позову у зв'язку із спливом строків давності виключене тільки тому, що у ст. 129 КПК України такої можливості не передбачено. Справді, не передбачено! Але у КПК України залишаються невірні рішення немало й інших моментів. Життя складне, багатоманітне, а тому законодавець усвідомлює, що він об'єктивно не може передбачити абсолютно все. Певно, не випадково, він сам же ж говорить про те (ч. 6 ст. 9 КПК України), що коли у КПК не врегульовано якісь процедурні питання, то застосовуються загальні засади кримінального провадження. Тобто це положення підтверджує можливість застосування у кримінальному процесуальному праві аналогії (про що я уже говорила у цій статті, запропонувавши нову редакцію ч. 2 ст. 129 КПК України).

Висновки

Вищенаведене дає підстави для тверджень, згідно з якими при розгляді у кримінальному

провадженні цивільного позову потрібно враховувати у їх співвідношенні і строки позовної давності, і строки давності притягнення до кримінальної відповідальності. Крім того, належною передумовою розгляду та вирішення відповідних позовних вимог буде ще й дотримання передбаченого законодавцем процедурного строку – кінцевого моменту звернення із цивільним позовом.

Також запропоновано:

а) викласти ч. 3 ст. 129 КПК України у такій редакції:

«У разі закриття кримінального провадження з інших підстав, аніж зазначених у частинах другій та третій цієї статті, а також у випадках, передбачених частиною першою статті 326 цього Кодексу, суд залишає цивільний позов без розгляду»;

б) сформулювати ч. 2 ст. 129 КПК наступним чином: «У разі встановлення відсутності події кримінального правопорушення, а також у разі спливу строку позовної давності, суд відмовляє у цивільному позові».

Список використаних джерел

1. Навроцька В. В. Співвідношення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності та строків позовної давності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2008. Вип. 3. С. 50–56.
2. Навроцька В. В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 440 с.
3. Навроцкая В. В. Соотношение сроков давности привлечения к уголовной ответственности и сроков исковой давности. *Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции: сб. науч. тр.* / редкол. : В. М. Хомич и др. Мн. : БГУФК, 2011. Вып. 4. С. 125–131.
4. Навроцька В. В. Вирішення позовних вимог у кримінальному провадженні при розбіжності між строками давності притягнення до кримінальної відповідальності й строками позовної давності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 353–360.
5. Курдубанов Ю. В. Обеспечение прав гражданского истца при рассмотрении уголовных дел судами : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Международный независимый эколого-политологический университет. Москва, 2002. 219 с.
6. Фойницкий И. Я. Курсъ уголовного судопроизводства. Томъ II. Издание третье, пересмотренное и дополненное. Санкт-Петербург : Сенатская типография, 1910. 573 с.
7. Постанова Верховного Суду України від 20 серпня 2019 р. (справа № 652/219/17; провадження № 51-9366 км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83836445>
8. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
10. Ухвала Дніпровського районного суду м. Києва від 19 лютого 2018 року (справа № 755/15567/15-к). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72483261>
11. Ухвала Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 10 лютого 2016 року (справа № 705/91/16-к). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55623586>
12. Ухвала Червонозаводського районного суду м. Харкова від 02.04.2014 року (справа № 646/9019/13-к). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37988213>
13. Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином і стягнення безпідставно нажитого майна : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1989 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-89>
14. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-3. URL: <http://etalonline.by/document/?regnum=HK9900295>
15. Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики : Закон Кыргызской Республики от 2 февраля 2017 г. № 20. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111530>
16. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации : Закон Российской Федерации от 18 декабря 2001 г. № 174-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/156a55fe5746603ae37a5c022d59c118a618328d/
17. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан : Закон Республики Таджикистан от 3 декабря 2009 г. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30594304#pos=1768;-47
18. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова : Закон Республики Молдова от 14 марта 2003 г. № 122-XV. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?Rgn=3833
19. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан : Закон Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852&doc_id2=31575852#pos=225;-332&pos 2=3050;-206

20. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан : Закон Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 г. № 2013-XII). URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30421101#pos=6;-142
21. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения : Закон Республики Армения от 01 июля 1998 г. № 33-48. URL: https://www.legislationline.org/download/id/4261/file/Armenia_CPC_am2006_ru.pdf
22. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики : Закон Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 г. № 907-IQ. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420280
23. Модельный уголовно-процессуальный кодекс для государств – участников Содружества Независимых Государств от 17 февраля 1996 г. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/ihl-nat-2.htm>
24. Цивільний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
25. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України /за ред. В. М. Коссака. Київ : Істина, 2004. 976 с.
26. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар. Т. 2: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки та терміни. Позовна давність. Особисті немайнові права фізичної особи / за ред. І. В. Спасиво-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2021. 784 с.

References

1. Navrotska, V. V. (2008). Spivvidnoshennya strokiv davnosti prytyahnennya do kryminal'noyi vidpovidal'nosti ta strokiv pozovnoyi davnosti [The ratio of the statute of limitations for criminal prosecution and the statute of limitations]. *Visnyk Luhans'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav im. E.O. Didorenka (Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs. E. O. Didorenko)*, 3, 50–56 [in Ukr.].
2. Navrotska, V. V. (2010). Zasada dyspozytyvnosti ta yiyi realizatsiya v kryminal'nomu protsesi Ukrainy [The principle of dispositiveness and its implementation in the criminal process of Ukraine]. Lviv : Lviv State University of Internal Affairs [in Ukr.].
3. Navrotskaya, V. V. (2011). Sootnosheniye srokov davnosti privlecheniya k ugovnoy otvetstvennosti i srokov iskovoy davnosti [Correlation between the statute of limitations for bringing to criminal responsibility and the statute of limitations]. *Problemy ukrepleniya zakonnosti i pravoporyadka: nauka, praktika, tendentsi (Problems of strengthening the rule of law and the rule of law: science, practice, trends)*, 4, 125–131 [in Russ.].
4. Navrotska, V. V. (2016). Vyrishennya pozovnykh vymoh u kryminal'nomu provadzhenni pry rozbizhnosti mizh strokami davnosti prytyahnennya do kryminal'noyi vidpovidal'nosti y strokami pozovnoyi davnosti [Resolution of claims in criminal proceedings in case of discrepancy between the statute of limitations for criminal prosecution and the statute of limitations]. *Naukovyy visnyk L'vivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav (Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs)*, 2, 353–360 [in Ukr.].
5. Kurdubanov, Yu. V. (2002). Obespecheniye prav grazhdanskogo isttsy pri rassmotrenii ugovnykh del sudami [Ensuring the rights of civil plaintiffs in the consideration of criminal cases: by courts]. *Doctor's thesis*. Moskov [in Russ.].
6. Foinitskiy, I. Ya. (2010). Kurs ugalovnago sudoproizvodstva [Course of ugalovna legal proceedings] [in Russ.].
7. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 20 serpnia 2019 r. (sprava № 652/219/17; provadzhennya №51-9366 km1) [Resolution of the Supreme Court of Ukraine of August 20, 2019 (case №652/219/17; proceedings № 51-9366 km18)]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83836445> [in Ukr.].
8. Pro sudoustriy ta status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02 chervnya 2016 r. №1402-VIII [On the Judiciary and the Status of Judges: Law of Ukraine of June 2, 2016 №1402-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukr.].
9. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13 kvitnya 201 r. № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 13, 2012 №4651-VI]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukr.].
10. Ukhvala Dniprovsk'koho rayonnoho sudu m. Kyieva vid 19 lyutoho 2018 roku (sprava № 755/15567/15-k) [Decision of the Dniprovsky District Court of Kyiv of February 19, 2018 (case № 755/15567/15-k)]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72483261> [in Ukr.].
11. Ukhvala Umans'koho mis'krayonnoho sudu Cherkas'koyi oblasti vid 10 lyutoho 2016 roku (sprava № 705/91/16-k) [Decision of the Uman City District Court of the Cherkasy Region of February 10, 2016 (case № 705/91/16-k)]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55623586> [in Ukr.].
12. Ukhvala Chervonozavodsk'koho rayonnoho sudu m. Kharkova vid 02.04.2014 roku (sprava № 646/9019/13-k) [Decision of the Chervonozavodsky District Court of Kharkiv dated 02.04.2014 (case № 646/9019/13-k)]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37988213> [in Ukr.].
13. Pro praktyku zastosuvannya sudamy Ukrainy zakonodavstva pro vidshkoduвання material'noyi shkody, zapodiyanoi zlochynom i styahnennya bezpidstavno nazhytoho mayna: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 31 bereznia 1989 r. № 3 [On the practice of application by the courts of Ukraine of the legislation on compensation for material damage caused by a crime and recovery of unreasonably acquired

- property: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of March 31, 1989. № 3]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-89> [in Ukr.].
14. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Respubliki Belarus': Zakon Respubliki Belarus' ot 16 iyulya 1999 g. № 295-Z [Criminal Procedure Code of the Republic of Belarus: Law of the Republic of Belarus dated July 16, 1999 № 295-Z]. Retrieved from <http://etalonline.by/document/?regnum=HK9900295> [in Russ.].
 15. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Kyrgyzskoy Respubliki: Zakon Kyrgyzskoy Respubliki ot 2 fevralya 2017 g. № 20 [The Criminal Procedure Code of the Kyrgyz Republic: Law of the Kyrgyz Republic dated February 2, 2017 No. 20]. Retrieved from <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111530> [in Russ.].
 16. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Rossiyskoy Federatsii: Zakon Rossiyskoy Federatsii ot 18 dekabrya 2001 g. № 174-FZ [The Criminal Procedure Code of the Russian Federation: Law of the Russian Federation of December 18, 2001 No. 174-FZ]. Retrieved from http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481156a55fe5746603ae37a5c022d59c118a618328d/ [in Russ.].
 17. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Respubliki Tadzhikistan: Zakon Respubliki Tadzhikistan ot 3 dekabrya 2009 g. [Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan: Law of the Republic of Tajikistan dated December 3, 2009]. Retrieved from http://continent-online.com/Document/?doc_id=30594304#pos=1768;-47 [in Russ.].
 18. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Respubliki Moldova: Zakon Respubliki Moldova ot 14 marta 2003 g. №122-XV [Code of Criminal Procedure of the Republic of Moldova: Law of the Republic of Moldova dated March 14, 2003 No. 122-XV]. Retrieved from http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?Rgn=3833 [in Russ.].
 19. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Respubliki Kazakhstan: Zakon Respubliki Kazakhstan ot 4 iyulya 2014 g. № 231-V [The Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan: Law of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2014 No. 231-V]. Retrieved from https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852&doc_id2=31575852#pos=225;-332&pos2=3050;-206 [in Russ.].
 20. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Respubliki Uzbekistan: Zakon Respubliki Uzbekistan ot 22 sentyabrya 1994 g. №2013-XII [Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan: Law of the Republic of Uzbekistan dated September 22, 1994 No. 2013-XII]. Retrieved from http://continent-online.com/Document/?doc_id=30421101#pos=6;-142 [in Russ.].
 21. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Respubliki Armeniya: Zakon Respubliki Armeniya ot 01 iyulya 1998 g. [Code of Criminal Procedure of the Republic of Armenia: Law of the Republic of Armenia dated July 1, 1998 No. 33-48]. Retrieved from https://www.legislationline.org/download/id/4261/file/Armenia_CPC_am2006_ru.pdf [in Russ.].
 22. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks Azerbaydzhanskoy Respubliki: Zakon Azerbaydzhanskoy Respubliki ot 14 iyulya 2000 g. №907-IQ [Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan: Law of the Republic of Azerbaijan dated July 14, 2000 №. 907-IQ]. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?Doc_id=30420280 [in Russ.].
 23. Model'nyy ugolovno-protsessual'nyy kodeks dlya gosudarstv – uchastnikov Sodruzhestva Nezavisimykh Gosudarstv ot 17 fevralya 1996 g. [Model Code of Criminal Procedure for Member States of the Commonwealth of Independent States dated February 17, 1996]. Retrieved from <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/ihl-nat-2.htm> [in Russ.].
 24. Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 18 bereznya 2004 r. №1618-IV [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of March 18, 2004 №1618-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> [in Ukr.].
 25. Cossack, V. M (Ed.) (2004). Scientific and practical commentary on the Civil Code of Ukraine. Kyiv : Istina [in Ukr.].
 26. Spasybo-Fateev, I. V. (Ed.) (2021). Civil Code of Ukraine: scientific and practical commentary. Vol. 2: Objects. Pravochni. Representation. Terms and conditions. Statute of limitations. Personal intangible rights of an individual. Kharkiv: EKUS [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 21.07.2021

прийнята до друку 18.08.2021

The article: is received 21.07.2021

is accepted 18.08.2021